

ב. לפירוש רבנו חננאל, כשהחתן מייחד לה כלים וכד' לתוספת כתובה, כשהוא בא לשומם ולכתבם בכתובה, כותב פחות חומש מהשומא, מפני ששמים יותר משווים לכבודו, או לפי שהיא משתמשת באותם כלים.

ג. החתן מקבל עליו ליתן עשרה דינרים לקופה של בשמים לכל מנה ומנה שהיא מכניסה לו, (שכך שיערו שהאשה המביאה לבעלה מנה ראויה היא לבבשמים של עשרה זוז). אמר רב אשי (בר"ף: רב אסי): לא נאמרו דברים הללו אלא בירושלים (שבה היו הנשים נוהגות להתקשט בבשמים).

נסתפק רב אשי אם מדובר על מנה הנישום או על מנה המתקבל על ידו, דהיינו פחות חומש. וכן נסתפק אם נותן לה זאת ביום הראשון או בשבת ראשונה או בחדש או בשנה בתחילת נישואיהן, או לא יתן הכל בבת אחת אלא מעט מעט, בכל יום או בכל שבוע או חודש או בכל שנה ושנה (עפ"י תוס'). ועלה ב'תיקו'. רבן שמעון בן גמליאל אומר: הכל כמנהג המדינה.

רשב"ג מדבר גם על שום ועל כספים. (ר"ן עפ"י התוספתא). והלכה כרשב"ג. ואפשר שתנא קמא אינו חולק אלא מדבר בעיר חדשה שאין בה מנהג. (עפ"י ראשונים).

ונראה מדברי הראשונים שכל שלא הוברר על מנהג מסוים שנתפשט בכל המקום, צריך לנהוג כפי הדין הנאמר במשנה. ואולם לענין כתיבת כתובה פחות מהנדוניה, פשוט וברור שאין לעשות כן ואין לילך אחר מנהג כזה. ואין שום חילוק בדין תוספת שליש בין בתולה לאלמנה. (עפ"י שו"ת שארית יוסף מה).

דף סז

קכד. א. הכניסה לו בנדוניה זהב; חתיכות, כלים, ודינרים — כיצד הוא נישום ונכתב?

ב. אלו חפצים נידונים ככספים לענין ריוח שלישי? אלו חפצים אשה גובה נדוניה מהם?

א. אמר רב שמן בר אבא אמר רבי יוחנן: הכניסה לו זהב (- חתיכות. רש"י) — שמים אותו והרי הוא כשוויו, ואינו פוחת חומש כשאר כלים שהם פוחתים. וכן הדין בכלי זהב.

ואולם זהב שנפרך וניזוק וכד' — הרי הוא כשאר כלים והבעל פוחת חומש. (כן בארו הברייתא לפי ה'אבעית-אימא' כפרש"י. ורב אשי העמיד ב'ממלא' — זהב דקיק (רש"י). ויש מפרשים: זהב שניטל מן הארץ ואינו מוזק). דינרי זהב — הרי הוא כשאר כספים שמוסיף חומש, מלבד במקום שלא נהגו לפורטם. ואם יוצאים על ידי הדחק — מחלוקת חכמים ורשב"ג (כפי הסבר אחד שבגמרא).

ב. בשמים של אנטוכיא הרי הם ככספים לתוספת שליש (רבי ינאי), מפני שהם עיקר סחורתם.

גמלים של ערביא (רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן); שמלות של מכסי (שם מקום), שקים של רודיא, חבלים של קמחוניא (רב פפי) — אשה גובה נדוניה מהם. (רש"י: ריוח שלישי, לפי שהם ככספים. רבנו תם: כתובה נגבית מהם כקרקעות, שסומכים על אותם דברים כעל קרקע).

אף על פי שמדין התלמוד כתובה אינה נגבית ממטלטלים של היתומים אלא מקרקע [ויש סוברים שאף גרושה אינה גובה ממנו עצמו אלא מקרקע. ע' קדושין סה: ובראשונים] — הגאונים תקנו שגובה. ויש סוברים שאף מדין התלמוד הוא, מאחר ומטלטלים שלנו הרי הם כגמלים של ערביא וכד', שדעתם של האנשים סומכת עליהם. (עתוס').

- קכה. א. כמה יש לאדם ליתן לנדוניית בתו? וכמה נותנים הגבאים כשמישיאים את היתומה?
 ב. יתום ויתומה שבאו לפנינו — מי קודם לפרנסה ולנישואין?
 ג. כמה צדקה יש ליתן לעני?
 ד. מי שאין לו ממון ואינו רוצה להתפרנס מן הצדקה — מה יעשו? ומה עושים למי שיש לו ואינו רוצה להתפרנס משלו?
- א. המשיא את בתו סתם — לא יפחות לה מחמשים זוז, זוז מדינה שהוא שמינית מזוז צורי. [פסק להכניסה ערומה — לא יאמר הבעל כשאכניסנה לביתי אכסנה בכסותי, אלא מכסה ועודה בבית אביה].
 אין כופים את האב על נתינת נדוניה לבתו אלא שכן ציוו חכמים לעשות לכתחילה. ואין ראוי ליתן יותר מדאי, שיש בזה משום העברת נחלה מן הבן. (עפ"י לעיל נב; תוס' ג.).
 וכן המשיא את היתומה (— גבאי צדקה) — לא יפחות לה מחמשים זוז אם יש בכיס — מפרנסים אותה לפי כבודה.
- (בטעם שיעור חמשים זוז — ע' בפני יהושע ובשבט הלוי ח"ה קלד, ב. ובזמן הזה שיעור זה אינו משמעותי ככל להוצאות התונה וכסות וכד'. ע' בשו"ת בית שלמה יו"ד חב קו; שבט הלוי ח"ה קלד, ג.).
- ב. יתום ויתומה שבאו להתפרנס — מפרנסים את היתומה ואחר כך מפרנסים את היתום, מפני שהאיש דרכו לחזור על הפתחים ואין אשה דרכה לחזור.
 כתב הר"ד שמדובר כשיכול היתום לחזור ולהתפרנס אם לא ניתן לו מכיס של צדקה, ויותר גדולה בושת האשה לחזור משל האיש. אבל בלאו הכי — האיש קודם לאשה להחיות. (וע"ע בית יוסף יו"ד רנא).
 יתום ויתומה שבאו לינשא — משיאים את היתומה ואחר כך משיאים את היתום, מפני שבושתה של אשה מרובה משל איש.
- ג. יש ליתן לעני כפי מחסורו אשר יחסר לו. לפרנסו אתה מצווה ואי אתה מצווה עליו לעשרו.
 יתום שבא לישא — שוכרים לו בית ומציעים לו מטה וכל כלי תשמישו (בצמצום גדול ולא בריוח. מאירי), ואחר כך משיאים לו אשה.
 היה מורגל לפינוק וירד מנכסיו — נותנים לו כפי צרכו, אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו. פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו ורץ לפניו שלשה מילין. וכן מסופר על כמה מהאמוראים שהיו נותנים לעני מאכל ומשתה כפי שהיה מורגל לסעוד.
- א. יש דברים שאין שייך בהם פינוק, כגון אכילה במפות של משי וכד', והנוהג באותם דברים אין נותנים לו צדקה, שאינו 'עני'. (וכמעשה דרבי חנינא, כפירוש התוס').
 ב. בא העני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משגת — נותן לו כפי השגת ידו. וכמה, עד חמישית נכסיו מצוה מן המובחר. ואחד מעשרה בנכסיו — בינוני. פחות מכאן — עין רעה. ולעולם לא ימנע עצמו משלישית השקל בשנה. וכל הנותן פחות מזה לא קיים מצוה. ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן צדקה לאחר. (רימב"ם מתנות עניים ז,ה).
- ד. אין לו ואינו רוצה להתפרנס מן הצדקה — מערימים עליו ונותנים לו לשם הלואה וחוזרים ונותנים לו לשום מתנה. דברי רבי מאיר. [ובברייתא אחרת אמרו: אומרים לו הבא משכון וטול, כדי שתזוה דעתו עליו, שיאמר הלואה היא זו ויטול בלא בושת, כי יאמר אין לי משכון והם יאמרו טול בלא משכון]. ולדברי חכמים (כפירוש רבא) פותחים לו לשום מתנה.

יש לו ואינו רוצה להתפרנס משלו — נותנים לו לשום מתנה וחוזרים ונפרעים ממנו לאחר מיתה. דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים: אין נזקקים לו. והיא דעת רבי שמעון. הרמב"ם (מתנות עניים ו,ט) פסק כרבי שמעון, שעשיר המרעיב את עצמו ועינו צרה בממונו שלא יאכל ולא ישתה — אין משגיחים בו.

דף טח

קכו. א. מה עונשו של המעלים עיניו מן הצדקה? ומה עונשו של המקבל צדקה ואין צריך לכך?
ב. האם מחייבים את העני למכור ביתו וכלי תשמישו?

א. כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודת כוכבים (בליעל — בליעל לגזרה שוה). אמר רבי אלעזר: בואו ונחזיק טובה לרמאים, שאלמלא הן היינו חוטאים בכל יום (בכך שאנו מעלימים עין מן העניים, אבל עכשיו הרמאים גורמים לנו). המסמא את עינו (מראה עצמו כאילו עינו סמויה) והמצבה את בטנו והמקפח את שוקו — אינו נפטר מן העולם עד שיבא לידי כך. המקבל צדקה ואין צריך לכך — סופו אינו נפטר מן העולם עד שיבוא לידי כך.

ב. עני שאין לו מאתים זוז — רשאי ליטול מתנות עניים, ואין מחייבים אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו.

לדברי רב זביד, דוקא בכגון כוסות וקערות שמאוס עליו להחליפם בפחותים מהם, אבל מטה ושלחן, היה משתמש בשל זהב ישתמש בשל כסף וכד'. והקשו על חילוק זה, ואמר רבא בריה דרבה: במחרישה של כסף — מחייבים אותו להחליפה לפחותה מזו.

רב פפא חילק: אם לא בא לידי גיבוי — אין מחייבים אותו. בא לידי גיבוי — מחייבים אותו.

פרש"י, כגון שהיו לו מאתים זוז ונטל לקט שכחה ופאה ונדודע שעשיר היה — בית דין באים וגובים הימנו מה שנטל, ואם אין לו לשלם, מוכר כלי תשמישו היקרים ומשתמש בפחותים. ורבנו תם פירש, אם נוטל מהפקר כגון לקט שכחה ופאה — אין מחייבים אותו למכור. ואם מקופה של צדקה — מחייבים אותו למכור.

קכו. א. כמה נדוניה נותנים ליתומה מנכסי אביה כשבאה להינשא? כמה נותנים ליתומה מנכסי אביה למוזנות ולשאר צרכיה?

ב. בת שבגרה או שנישאה — האם נותנים לה נדוניה מהנכסים?

א. יתומה נוטלת מנכסי האב לנדוניה עישור נכסים — כדברי חכמים. רבי יהודה אומר: ינתן לשניה כדרך שנתן האב לראשונה, בין שהוא עישור או פחות או יותר (רש"י). וכן נקטו שמואל ורב חסדא להלכה כדברי רבי יהודה. ולפי דעה זו אף בבת ראשונה שמין באב, אם היה ותרן או קמצן. ואם אין בידינו לאמוד דעת האב — נותנים עישור נכסים. (כן הוכיחו מדברי רבי ורבה).

לדברי רבנו חננאל, לעולם אין שמין באב לייפות כח הבת, ליתן לה יותר מעישור נכסים, אלא שמין דעתו אם ליתן עישור או פחות. (עתוס' נ: ד"ה ומאי).

מי שיש לו כמה בנות ובן, ראשונה נוטלת עישור נכסים, שניה נוטלת עישור במה שנשתייר לאחר נטילת הראשונה, וכן הלאה. ואם באו כולן להנשא כאחת, מחשבים עישור אחר עישור כפי האמור, וחוזרות וחולקות בשוה. והשאר לבן.

כשאר שם בן אלא בנות, אין תורת עישור נכסים, שהרי כולן שוות בירושה. (כדלהלן סט. וברש"י).